

memorii | jurnale

Ayelet Tsabari s-a născut în Israel într-o familie de origine yemenită. După efectuarea stagiului militar obligatoriu, a călătorit mulți ani prin Europa, Asia și America de Nord. În 1998 s-a stabilit în Vancouver, unde a studiat filmul și fotografia la Capilano University. A regizat două filme documentare, unul dintre ele fiind premiat la Palm Spring International Short Film Festival.

A început să scrie în limba engleză în 2006. A studiat scrierea creativă la Simon Fraser University, la Guelph University și la University of King's College. Este în prezent profesor de scriere creativă la aceste din urmă două universități și la Universitatea din Tel Aviv.

Prima ei carte, *The Best Place on Earth (Cel mai bun loc de pe pământ)*, a fost distinsă cu premiile Sami Rohr și Edward Lewis Wallant, ambele destinate scriitorilor de limbă ebraică.

Arta de a-ți lua rămas-bun, cel de-al doilea și cel mai recent volum al său, a primit Canadian Jewish Literary Award și a fost finalistă la The Vine Awards și la Hilary Weston Writers' Trust Prize.

A fost numită cartea anului 2019 de Apple Books, *Kirkus Reviews* și CBC.

AYELET TSABARI

*Arta de a-ți lua
rămas-bun*

O POVESTE DE VIAȚĂ

Traducere din engleză și note
de Ioana-Raluca Flangea

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Anca Lăcătuș
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Ayelet Tsabari
The Art of Leaving
Copyright © 2019 by Ayelet Tsabari
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2021, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tsabari, Ayelet
Arta de a-ți lua rămas-bun: o poveste de viață / Ayelet Tsabari;
trad. din engleză și note de Ioana-Raluca Flangea. –
București: Humanitas, 2021
ISBN 978-973-50-7208-7
I. Flangea, Ioana-Raluca (trad.; note)
82

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Familiei mele iubite

Probabil că acasă nu e un loc, ci doar o condiție irevocabilă.

—James Baldwin, *Camera lui Giovanni*

I. ACASĂ

*Am stat pe genunchii altora. Stomacul lor
mi-era coloană vertebrală, brațele lor – pereți
pentru mine. Casa mea era construită din
oameni. —Maya Tevet Dayan, Acasă*

În vis ne îmbrățișăm ca doi adulți

Pentru cea de-a zecea mea aniversare, tata mi-a promis că-mi va publica scrierile într-o carte.

— O carte adevărată?

— O carte adevărată. Adună tot ce-ai scris mai bun.

Am început să scriu încă de când am învățat alfabetul. Când am terminat clasa întâi, deja meșteream cărți din caietele de la școală, cu tot cu coperte ilustrate și reclame pe spate. Încropisem chiar și o bibliotecă numai cu volumele mele, la care erau abonați vecinii și verii mei. Atașasem un buzunăraș pentru fișa de la bibliotecă pe spatele fiecărui caiet și fasonasem și o șampilă, scobind literele într-o gumă de șters.

Și tatăl meu avea obiceiul scrisului; îi văzusem notițele în sertarul de la noptieră – fragmente de poezii, scrisori neexpediate, cu scrisul lui de mână artistic, cu litere lungi și rotunjite, întotdeauna cu cerneală neagră. Pe fundul sertarului am găsit o revistă îngălbenită cu titlul *Afikim*, în care apăruse una dintre poeziile lui, singura publicată.

În ziua aceea, când mi-a făcut tata promisiunea, m-am încuiat la mine în cameră și am scris până la ora cinei. Am continuat și după cină. Până a doua zi, umplusem un caiet cu povestea unei fetițe care se adaptează la noua ei școală. Familia mea trecuse printr-o mutare la începutul anului, așa că am inventat povestea inspirându-mă din experiența

proprie. Când am terminat-o, i-am prezentat mândră opera mea lui tata. El se odihnea în pat, pe un teanc de perne, fiindcă ieșise de curând din spital.

— Ce-i asta? a spus el.

— O carte, așa cum mi-ai cerut.

El a dat paginile și a râs.

— Ai scris toate astea ieri?

— Da, mi-am umflat eu pieptul.

A pus caietul deoparte.

— Ar trebui să-ți ia mai mult de-o zi să scrii o carte. Mai ai timp până împlinești zece ani.

— Dar nici n-ai citit-o! am protestat eu. De unde știi că nu-i bună?

Mi-a promis c-avea s-o citească.

După câteva zile, când mă întorceam de la bibliotecă ținând strâns la piept două cărți, am văzut o ambulanță parcată pe trotuarul din fața casei noastre; clipitul ei portocaliu lumina intermitent tufele de trandafiri la intervale regulate de timp – semn că era venită cu treabă.

*

* *

După ore, Nurit și cu mine mergem de regulă la ea acasă, fiindcă la ea e mereu liber, iar la mine nu e niciodată. Cheia de la casă atârnă la gâtul lui Nurit asemenea unui pandantiv, de șireturile pantofilor are cusute fise de telefon, în caz de urgență. La mine, dacă nu e la spital să-l vadă pe tata, mama e acasă cu bebelușul, iar sora mea mai mare și alți trei frați mai mari sunt la ei în camere, sau în bucătărie, sau în camera de zi, sau jos, unde joacă ping-pong cu prietenii lor. În fiecare zi mai vin în vizită și mătușile, și unchii, și verișorii, la masa de prânz sau la o cafea și-o prăjitură după-amiaza, sau doar la o vorbă. La noi acasă e ca

la gară, zice mama adeseori oftând, deși pare că, în taină, asta îi face plăcere.

În zilele când vine Nurit pe la mine, de cele mai multe ori după-amiezile, când mama trage un pui de somn, mergem sus pe acoperiș. De acolo poți vedea clădirile cu dăre lăsate de ploaie și balcoane care ies în afară, cu acoperișurile albe, plate, pe care stau înghesuite antene cocârjate, rezervoare pentru apă și panouri solare strălucitoare. Copiii stau pe pervazurile ferestrelor și-și leagănă picioarele printre grătiile de fier; șiruri de rufe colorate zâmbesc de sub geamuri. Dacă te uiți spre est, poți vedea unde se termină Petah Tikva, copacii care străjuiesc autostrada ce duce la aeroport și, la orizont, dealurile din Rosh HaAyin, cu conturul lor ondulat. La vest de noi, unde se termină strada Jabotinsky, mereu aglomerată, se află Tel Aviv, orașul cel mare, cu străzi înguste, și plaje cu nisip alb, și promisiunea că dincolo de țărmurile lui se află lumea întreagă. Deasupra noastră fac cercuri avioanele, aidoma unor pescăruși înfometați înainte de aterizare, și uneori mai trec zumzând avioane de război în drumul lor la nord de graniță. Războiul e departe, însă noi îl vedem întipărit pe fețele adulților: în obrajii lor încordați, în șanțul dintre sprâncene. Îl auzim în muzica de la radio, în melodiile frumoase care vorbesc duios despre moarte și despre pământul care ne umple de o dulce tristețe.

Noua noastră casă e în Mahane Yehuda, un cartier din Petah Tikva înființat de imigranți yemeniți la începutul secolului XX. Strada principală – scurtă, cu clădiri butucănoase înghesuite unele într-altele ca niște vagoane de tren deraiat – se ascunde după un rând de chiparoși, de palmieri țepoși cu frunzele ca niște fântâni arteziene și după o casă abandonată înfricoșătoare, cu scara ruptă, suspendată în aer, care duce către un etaj doi care nu există.

Nurit și cu mine ne jucăm în pod, un alcov triunghiular mititel de sub acoperișul înclinat, la care poți ajunge printr-o gaură în perete. Alteori, fratele meu cu trei ani mai mare își invită prietenii acolo ca să facă muzică, și asta nu-i corect, fiindcă el are camera lui, iar eu trebuie s-o împart pe-a mea cu un bebeluș.

Nurit și cu mine nu avem secrete. Eu sunt singura care știe că mama ei a avut un accident în tinerețe: și-a prins frumosul păr lung negru într-un ventilator industrial din fabrica unde lucra și de-aia acum poartă perucă. Nu am spus nimănui niciodată nimic despre asta, dar, de fiecare dată când trec pe lângă un ventilator mare, îmi imaginez cum îmi e smuls părul din cap. Nurit este și prima persoană pe care am sunat-o după ce a făcut tata infarct.

Infarctul lui Aba a avut loc în primul sabat din septembrie 1982, la două zile după ce începusem clasa a patra. Mă jucam cu Keren, vecina mea care locuiește la câteva case mai încolo, cu toate că familia ei nu este originară din Yemen. Mai sunt alte câteva familii ca a ei pe strada noastră, ademenite de prețurile mici și apropierea de centrul orașului. Cei doi frați ai lui Keren sunt în aviația militară, așa că ea știe chestii despre războiul din Liban, care a început astă vară, când trupele israeliene au ajuns tocmai până la Beirut. Primăvara trecută, când am văzut la televizor copiii israelieni care se zbăteau și loveau plângând pentru că-i evacua armata din casele lor, Keren a fost cea care mi-a explicat de ce ne retrăgeam din Yamit, care se află în Peninsula Sinai, și cum era un lucru bun că o retrocedam Egiptului, fiindcă acum puteam și noi să avem pace și să mergem să vedem piramidele. Odată mi-a împrumutat o carte strict secretă, folosită de aviația militară, care-i învăța pe soldați cum să identifice avioanele de răz-

boi, iar eu am studiat-o cu atenție ca să pot identifica pe cer avioanele inamice.

Eram în camera lui Keren când a venit sora mea să mă ia. Sora mea are șaisprezece ani. Se îmbracă cu *gealabiya** brodate, lălâi, pe care și le cumpără de la negustori arabi din Jaffa, și umblă desculță. Deasupra patului are un afiș cu Janis Joplin care urlă într-un microfon și are părul în toate direcțiile, ca tentaculele unei caracatițe. La ea în dormitor miroase a fum și a tămâie. În vechiul apartament stăteam cu ea în cameră și adormeam în foșnetul paginilor pe care le citea. Acum nu mă mai lasă să intru deloc la ea în cameră. Când nu e acasă, mă strecor și cotrobăi după jurnale și scrisori secrete. Deschid sertarele de la dulapul cu haine și mă dau cu farduri și parfum de la ea, în speranța că se va lipi și de mine un pic din felul ei de-a fi, pe care-l admir.

— Trebuie să vii acasă, spune sora mea.

— De ce?

— Pentru că.

— Dar de ce? Ima nu se supără.

Sora mea se uită scurt la podea, apoi se așază, în cele din urmă, pe patul lui Keren. Eu iau loc lângă ea.

— Aba a făcut infarct când juca fotbal, spune ea. Acum e la spital.

Keren îmi pune mâna pe braț și îmi povestește că și tatăl ei a avut un infarct cu câțiva ani în urmă. L-au dus la spital cu elicopterul.

— Acum e bine, spune ea. Și tatăl tău va fi bine.

Mă gândesc la ce mi-a spus Keren în următoarele câteva săptămâni în care tata e când la spital, când acasă, din ce

* Caftan lung, larg, fără nasturi, purtat atât de femei, cât și de bărbați în lumea arabă.

în ce mai slab și mai neputincios. Oare cât i-a luat tatălui ei să se facă bine? N-o întreb niciodată.

Aproape în fiecare zi, Nurit și cu mine vorbim despre băieți – așa, ca Danny, care are părul de culoarea grâului și ochii albaștri-cenușii. Danny nu e la fel de popular precum prietenul meu Alon, care e sportiv și mișto. Danny nu face sport, el e bun la mate. Nurit crede că-i place de mine. Dau din mână a nepăsare și-i zic că-i nebună, dar în sufletul meu fac un mic dans de bucurie.

Alon mi-a cerut prietenia anul trecut, în clasa a treia. Tocmai venisem la școala cea nouă. Ne jucam de-a v-ați ascunselea după ore sub o clădire de birouri de pe strada Bialik și, când m-am ascuns după o tufă de hibiscus, Alon a îngenuncheat alături. Am stat pe vine în liniște ceva vreme. Aveam palmele reci și umede. M-a privit și mi-a zis „Vrei să fii prietena mea?” Eu m-am înroșit și am spus: „Dar tu nici măcar nu mă cunoști”. Și el a zis: „Ce cunosc îmi place”. Așa că eu am zis: „Bine, da”. Am stat o vreme de vorbă, cu toate că jocul se terminase și cineva striga: „Hai, toată lumea afară”. Când ne-am dus lângă ceilalți, eram roșie la față și zâmbeam întruna, și o fată Iris s-a uitat ciudat la mine. Nu știam că-i place de Alon. Nu știam că fusese prietenul ei în clasa a doua.

Câteva săptămâni mai târziu, Iris și alte fete m-au încolțit în pauza mare și mi-au spus că sunt prea snoabă și fițoasă, că voiam să fac eu mereu regulile și că ele nu se mai joacă de-acum încolo cu mine. Când am venit acasă la prânz, plângeam, și Aba s-a așezat la mine pe pat și m-a pus să-i povestesc tot. Aba mereu mă ascultă. Nu ca Ima, care doar dă din cap în timp ce împătorește rufele sau spală vasele. În ziua aia, după prânz, m-a dus la el la serviciu și mi-a cumpărat de la magazinul de delicatese europene de

lângă birou o gogoasă cu gem de căpșuni, pudrată cu zahăr. În drum spre casă, stăteam pe bancheta Fordului lui Cortina verde-măsliniu și l-am auzit vorbind în engleză cu fratele lui, ca să nu înțeleg eu, dar eu am înțeles. A spus: „E tristă fiindcă fetele zic că se poartă ca o prințesă“.

Când mă duc să-l văd pe Aba la spital, îmi pare slab și cu privirea obosită, dar încă zâmbește. Asistentele sunt foarte drăguțe cu el și-i spun „dragule“, îmi dau seama că-l plac. Toată lumea îl place pe tata: oamenii de la magazinul de delicatese, care-mi dau gogoși pe gratis; secretara lui, care se ridică întotdeauna în picioare când intră el pe ușă; necunoscuții de pe stradă care-i strâng mâna plini de entuziasm; și clienții lui, pe care-i mai văd când mă duc la el, la biroul lui de avocat – majoritatea persoane în vârstă din Sha’ariya, un cartier mic de yemeniți de la marginea Petah Tikva-ului. Îi mulțumesc în mod repetat, copleșiți de emoție, până când el dă din mână jenat și spune: „Nu vă faceți griji. Mă plătiți când puteți“, sau alteori: „E în regulă. Rugați-vă pentru mine la sinagogă“.

Aba mă întreabă ce-am mai scris, ce-am mai citit. Înainte de infarct scrisese „capodopere“ pe o cutie veche de pantofi și o umpluse cu cărțile pe care credea că o să vreau să le citesc, ca să discutăm apoi despre ele: *Ocolul Pământului în 80 de zile*, *Micuțele doamne*, *David Copperfield* și *Oliver Twist*. Vreau să mă urc în pat și să mă cuibăresc lângă el, dar mama zice că n-am voie.

Noaptea, înainte să mă culc, mă rog la Dumnezeu să-l facă bine pe Aba și sper că Dumnezeu ascultă, cu toate că familia mea nu e foarte credincioasă – la noi se conduce mașina, ne uităm la televizor și pornim aparatele electrocasnice de sabbat. Sper că Dumnezeu își amintește că, înainte să se-mbolnăvească, Aba mergea săptămânal la sinagogă

și ajuta benevol oamenii. Atunci când mă descalț, dacă una din tălpi e îndreptată spre tavan, o pun imediat cum trebuie, fiindcă *Savta** mea, mama lui mama, care a venit din Yemen, mi-a spus odată că e urât să-i arăți Lui talpa murdară a pantofului. Savta își condimentează propozițiile cu „Doamne, fie-ți milă“ sau „*Insha' Allah*“, care-nseamnă „Facă-se voia Domnului“ în arabă. Caută-n sus, spre cer, scutură din cap, oftează și-și lovește coapsele, și eu știu că Îi vorbește, probabil îi face raportul ghinioanelor pe care le-a avut: i-a murit bărbatul, fratele ei a fost ucis în război, mama ei a abandonat-o când avea abia doi ani și nu știe nimeni de ce. Ce n-aș da să am și eu o relație atât de inocentă și directă cu Dumnezeu!

De Yom Kippur**, hotărâsc să țin și eu post ca mama și frații mei mai mari, pentru a mă căi fiindcă am furat lucruri de la sora mea și pentru celelalte rele pe care le-am comis tot anul și pe care nu mi le mai amintesc. Știi că nu e obligatoriu să postești înainte de *bat mitzvah*, însă vreau să-i demonstrez lui Dumnezeu că sunt serioasă.

Yom Kippur a fost mereu sărbătoarea mea preferată, cu toate că e o zi a ispășirii, în care trebuie să suferi, nu să te distrezi. Totul este altfel de Yom Kippur. Timp de 25 de ore nimeni nu conduce mașina. Nu se dau telefoane. Nu se văd clipind ecranele televizoarelor prin ferestrele deschise. Toată lumea se plimbă alene pe străzile întunecoase și pustii, copiii aleargă pe lângă biciclete, se opresc la semafoare și se prefac că sunt automobile. Ima aprinde câteva lumini înainte de începerea postului și nu avem voie să le stingem până

* Bunica (în ebraică, în original).

** Ziua Ispășirii, sărbătoare austeră care cuprinde un post absolut de 25 de ore și începe la asfințitul soarelui.

nu se termină. Uneori, din obișnuință, apăs pe întrerupător ca să sting lumina când ies de la baie, dar apoi o aprind imediat la loc ca să nu observe Ima, și asta înseamnă c-am făcut două lucruri interzise în loc de unul. Poate chiar trei, dacă pui la socoteală c-am vrut s-ascund greșeala.

De fiecare Yom Kippur, copiii de la noi din clasă se întâlnesc în parcul de pe strada Rothschild. Anul ăsta, fiecare vine cu bicicleta și o să mergem până la capătul orașului, la Geha Interchange, intersecția de unde pornește șoseaua spre Tel Aviv. Nurit este singura care știe că nu știu să merg pe bicicletă. Aba mi-a cumpărat bicicletă după ce am găsit *afikoman*-ul* la cina rituală** de la Paștele trecut. Bucata de *matzo* era ascunsă în cutele draperiei din casa lui Savta, și unchiul Aaron, care știa că nu o mai găsisem niciodată, e posibil să-mi fi făcut cu ochiul, ca să mă încurajeze, când am început să pipăi materialul. Aba mi-a promis că mă-nvață el să merg pe bicicletă, dar pe urmă s-a îmbolnăvit și acum pe bicla mea se pune praful în garaj și toată lumea are alte griji pe cap.

— Putem să mergem pe jos până la Geha, spune Nurit. Avem toată seara la dispoziție.

Pornim la drum după ce începe postul. Mergem în zig-zag pe străzile din oraș; luminile se aprind cu un clic și pictează pavajul tocit într-un portocaliu strălucitor. Mergem până când ne ard picioarele și ne amortesc; foamea mușcă din mine: mâinile ei micuțe-mi înțepă stomacul pe dinăuntru. Mergem mai mult decât am mers vreodată în viața mea. Îmi tot plimb saliva în gură în speranța că-mi va os-
toi setea, dar degeaba. Când ajungem la Geha, nodul de autostrăzi se intersectează deasupra noastră, mult mai mare

* Bucată de *matzo* (pască evreiască).

** *Seder*, cină rituală la care se servesc șase mâncăruri specifice.

Cuprins

I. ACASĂ	
În vis ne îmbrățișăm ca doi adulți	9
O fată simplă	32
Tu și armata aia	51
Bestia care nu doarme	72
II. PLECAREA	
Visul meu american	93
Pierdută fără urmă	113
Genul care se mărită	132
Soldați	145
Kerosen: o poveste de dragoste	166
Nu e pentru cei slabi de inimă	190
III. REVENIREA	
O fată dură	221
Gărgăuni	242
Supă yemenită și alte rețete	255
<i>Ugat Shmarim</i>	255
Salată tocată mărunț	258
Șnițele	260
Ficăței de pui	263
<i>Jichnoon</i>	266
<i>Bisbas</i>	268
<i>Tzli</i>	270
Supă yemenită	272
<i>Ugat shmarim</i>	274

Dacă te voi uita	277
Descâlcesc babilonia	298
Arta de a rămâne.	314
Mulțumiri	345
Nota autoarei	351
Transliterare și lingvistică.	352
Surse	353
Istoricul publicării	354